

APLINKYBINIO ANGLŲ KALBOS I DALYVIO VARTOJIMO IR VERTIMO Į LIETUVIŲ KALBĄ KLAUSIMU (CHEMIJOS TEKSTŲ PAGRINDU)

P. LABEIKAITĖ

Kad skaitant tekstą būtų galima suprasti gramatinę reiškinį, pirmiausia reikia atpažinti jį pagal formą, o po to susieti formą su atitinkama reikšme. J. M. Bermanas¹ apibrėžia gramatinius požymius kaip tuos formas elementus, kurie rašytinės kalbos suvokimo procese yra to gramatinio reiškinio rodikliai. Vienas iš gramatinių požymių tipų – homoniminiai požymiai – sudaro specifinę anglų kalbos sunkumą. Norint nustatyti homoniminių žodžių kaitymo sufiksų (tarp jų *-ing*) reikšmę, morfologinius požymius būtina sieti su sintaksiniais požymiais.

Veiksmožodinei *-ing* formai būdingas gramatinis daugiareikšmiškumas. Funkciniu požiūriu išskiriamos adjektyvinę ir adverbialinę reikšmę turinčios *-ing* formos gali priklausyti ir gerundijui, ir I dalyviui. Dauguma autorių nagrinėja I dalyvį ir gerundiją kaip atskiras veiksmožodžio formas, pripažindami, kad kai kuriais atvejais sunku jas atriboti². Kai kurie autoriai nebando ieškoti skirtumų tarp I dalyvio ir gerundijaus ir visas veiksmožodines *-ing* formas vadina 'gerundials'³.

Adverbialinės I dalyvio ir gerundijaus formos gali užimti tą pačią vietą sakinyje – sakinio pradžioje (prieš veiksnį) arba po tarinio (ar tarinio ir papildinio), tačiau šiais atvejais gerundijus turi formalų skiriamąjį požymį – prieš jį eina prielinksnis.

Plg.: 1. ... *a clear solution was obtained using ethanol saturated with hydrogen chloride as solvent* (J. Ch. S. (A), III, 346).

2. ... *excess of ammonia was removed by scrubbing with water* (J. Ch. S. (C), II, 175).

Dalyvinės *-ing* formos vartojimo atvejai nagrinėjami, atsižvelgiant į sintaksinius ryšius sakinyje. Išskiriamos dalyvinės formos kaip žodžių junginio struktūros

¹ И. М. Берман, Методика обучения английскому языку, М., 1970, p. 168.

² H. Sweet, A New English Grammar, Oxford, 1903, P. II, p. 121; R. W. Zandvoort, A Handbook of English Grammar, Bristol, 1960, p. 43–47; В. Н. Жигadlo, И. П. Иванова, Л. Л. Иофяк, Современный английский язык, М., 1956, p. 157, 159–160.

³ Ralph B. Long, The Sentence and Its Parts, The University of Chicago Press, 1962, p. 93–98, 488.

elementai ir kaip sakinio struktūros elementai. Dalyvio funkciją galima nustatyti tik panagrinėjus abu žodžių junginio komponentus, nes dalyvio formos pobūdį nulemia žodžių junginio gramatinis pobūdis. Substantyviniuose žodžių junginiuose vartojama adjektyvinė *-ing* forma (atributyvinis dalyvis), o veiksmažodiniuose – adverbialinė forma (aplinkybinis dalyvis). Atributyvinio dalyvio procentinis santykis su visomis likusiomis dalyvio funkcijomis techninėje literatūroje gana didelis (78,2%); prepozicijos atvejai sudaro 29,8%, o postpozicijos – 48,4%⁴.

Kadangi žodžių junginio komponentai gali būti nutolę vienas nuo kito, vien tik gretimas linijinis žodžių išsidėstymas dar nereiškia, jog jie sudaro žodžių junginį.

Plg.: 1. *The product was purified by chromatography on alumina using ethanol for elution* (J. Ch. S. (C), II, 181).

2. *Preliminary photoconductivity measurements were made with an apparatus using a conventional glass vacuum system which has been described elsewhere* (J. Ch. S. (A), II, 237).

Abiejuose sakiniuose dalyvis eina tuoj po daiktavardžio, todėl iš pirmo žvilgsnio galėtų atrodyti, kad abiem atvejais pavartotas atributyvinis dalyvis. Tuo tarpu, panagrinėjus žodžių junginius, paaiškėja, kad pirmuoju atveju turime veiksmažodinį žodžių junginį, taigi pavartotas aplinkybinis dalyvis, o antruoju atveju – atributyvinis dalyvis. Dažnai nustatyti ryšį tarp žodžių junginio komponentų galima, tik turint atitinkamo dalyko žinių, susijusių su duotojo teksto turiniu. Minėtu atveju pirmajame sakinyje kalbama apie tai, kaip vyksta valymo procesas, o antrajame aprašoma ten pat atvaizduoto prietaiso, vadinamo '*ultra-high vacuum apparatus*', struktūra.

Taigi svarbu surasti žodžių junginio komponentus ir, panagrinėjus jų ryšį, atskirti dalyvį, einantį aplinkybe, nuo atributyvinio dalyvio, einančio po pažymimojo žodžio.

Nagrinėjant gramatinių reiškinių vartojimo atvejus, labai svarbu atsižvelgti į tai, ar gimtojoje kalboje sutinkami analoginiai gramatiniai reiškiniai. J. M. Bermans⁵ nurodo, kad tais atvejais, kai gimtojoje kalboje yra analoginės formos, aiškinant taisykles, nebūtina tuos reiškinius plačiai analizuoti, nes tai pasiekama tiesioginės asociacijos būdu. Kai gimtojoje kalboje nėra analoginių reiškinių, reikia derinti vidinės semantizacijos (be vertimo) ir vertiminės semantizacijos metodus.

Kartais studentams iškyla sunkumų, verčiant anglų kalbos dalyvines konstrukcijas į lietuvių kalbą, pasirenkant atitinkamą veiksmažodžio formą: dalyvį, pusdaly-

⁴ Л. З. Роднонова, Сопоставление употребления атрибутивного герундия и атрибутивного причастия в технической литературе, – Вопросы лингвистики и методики преподавания иностранных языков, Свердловск, 1970, p. 105.

⁵ И. М. Берман, Методика обучения английскому языку, М., 1970, p. 182–184.

vį ar padalyvį. Šiame straipsnyje mėginama nurodyti kai kuriuos anglų kalbos aplinkybinio I dalyvio atitikmenis lietuvių kalboje.

Reikia paminėti, kad lietuvių kalbos esamojo laiko dalyvis gali atitikti atributyvinį, bet ne aplinkybinį, anglų kalbos I dalyvį.

treatment of the ketone with boiling acetic anhydride gave initially little reaction, ... (J. Ch. S. (C), V, 107) (boiling – verdantis).

Veiksmažodiniuose žodžių junginiuose aplinkybe einantį I dalyvį gali atitikti ir pUSDalyvis, ir padalyvis, todėl, prieš pradėdant versti sakinį į lietuvių kalbą, būtinai reikia nustatyti dalyvio veiksmo atlikėjo santykį su sakinio veiksmu. Lietuvių kalbos sakinyje pUSDalyviai „reiškia antraeilį veiksma, kylantį iš to paties veikėjo, kuris atlieka ir pagrindinį veiksma“⁶. Taigi pateiktuose sakiniuose anglų kalbos I dalyvį atitinka lietuvių kalbos pUSDalyvis.

Knowing the absolute velocity of the hydrogen ion, and the relative velocity of the other ions, we can calculate directly the absolute velocities of them all. (I. Ph. Ch., 176) (knowing – žinodami).

The metal vacuum system, being efficiently earthed, provided excellent screening against fluctuating external fields... (J. Ch. S. (A), II, 237) (The system, being... – sistema, būdama ...).

Nors ir naudodami tradicinius pavadinimus *Present Participle* ir *Past Participle*, užsienio autoriai⁷ pabrėžia, kad šios formos nebūtinai susijusios su dabartimi arba praeitimi. Prof. B. Ilyišas⁸ nurodo, kad I dalyvio ir perfekto dalyvio formos susijusios ne laiko, bet koreliacijos kategorija, nes anglų kalbos dalyvio sistemoje nėra nei esamojo, nei būtojo laiko.

Lietuvių kalbos „apozicinių būtojo kartinio laiko veikiamųjų dalyvių vardininko formos pagal santykinę laiko, dažniausiai ir veiksmo reikšmę yra priešpastatomos pUSDalyviams. Jeigu antraeilis veiksmas trunka tuo pačiu metu, kaip pagrindinis, jis reiškiamas pUSDalyviu; jeigu antraeilis veiksmas yra įvykęs prieš prasidedant pagrindiniam, jis reiškiamas būtojo kartinio laiko veikiamojo dalyvio vardininku“⁹. Taigi lietuvių kalbos būtojo kartinio laiko dalyvis dažnai atitinka anglų kalbos perfekto dalyvį.

Having established the occurrence of para as well as ortho oxidative coupling, we re-examined the oxidation of ... (J. Ch. S. (C), II, 282). (Having established – nustatę).

⁶ Lietuvių kalbos gramatika, Vilnius, 1971, t. 2, p. 375.

⁷ G. Sheurweghs, *Present-day English Syntax*, Bristol, 1961, p. 154; R. W. Zandvoort, *A Handbook of English Grammar*, Bristol, 1960, p. 31.

⁸ B. Ilyish, *The Structure of Modern English*, Leningrad, 1971, p. 132.

⁹ Lietuvių kalbos gramatika, t. 2, p. 352–353.

Kai anglų kalbos I dalyvis išreiškia antraeilį veiksma, atliekamą kito, ne pagrindinio, veikėjo arba kai jo veikėjas abstraktus, lietuvių kalboje jį atitinka padalyvis.¹⁰ Šalutinio veiksmo vienalaikiškumas pagrindinio veiksmo atžvilgiu perteikiamas esamojo laiko padalyviu.

The desired pressure reduction was achieved using a mercury-filled manostat connected to an oil pump (I. Ch., 2527).

Thus using benzofurazan ... or benzofuraxan ..., no adducts were detected (J. Ch. S. (C), V, 749) (using – naudojant).

Aplinkybinio I dalyvio veiksmo laiko reikšmė pagrindinio veiksmo atžvilgiu priklauso nuo veiksmazodžio veikslinio pobūdžio. Baigtinių veiksmazodžių I dalyvis gali išreikšti veiksma, įvykusį anksčiau už tarinio veiksmą. Tokiais atvejais I dalyvį atitinka lietuvių kalbos būtojo kartinio laiko padalyvis.

The corresponding discrepancy indices, omitting from the summations those eight reflections..., were $R_F = 6.22\%$ and $R_{WF} = 3.63\%$ (I. Ch., 2676) (omitting – praleidus).

A calculated density of 1.547 g/cm^3 is obtained, assuming four molecules per unit cell (I. Ch., 2676) (assuming – padarius priedaidą).

Aplinkybinis I dalyvis gali būti vartojamas su jungtukais *when, while (whilst)*, kurie pabrėžia dalyvio veiksmo vienalaikiškumą su tarinio veiksmu.

Since solvation may exert a significant effect this must be borne in mind when comparing the kinetic data of different compounds determined in different solvents (J. Ch. S. (A), II, 285).

Whilst attempting to prepare the compound ..., it was observed that there was a strong tendency for the complex to decompose ... (J. Ch. S. (A), II, 220).

Kadangi dalyvinės grupės gali eiti įvairiomis aplinkybėmis, be minėtų veiksmazodžio formų, jos gali būti verčiamos atitinkamos aplinkybės šalutiniais sakiniais.

I dalyvis gali būti vartojamas konstrukcijose, kurios nepriklauso nuo kokio nors žodžio sakinyje, o semantiškai susijusios su visa likusia sakinio dalimi.

Significantly loss of hydrogen radical from the parent -ion does not occur, indicating that the hydrogen is bridging (J. Ch. S. (A), V, 798).

... the acidic fraction was composed solely of (II), confirming the presence of (I) in the original mixture (J. Ch. S. (C), II, 189).

¹⁰ Žr. D. Tekorienė, Lietuvių kalbos aplinkybinio padalyvio vertimas į anglų kalbą, – Kalbotyra, XXIII (3), Vilnius, 1972, p. 73; Д. Текорене, Интерференция родного языка при переводе литовского деепричастия на английский язык, – Взаимодействие языков в процессе обучения (Материалы II симпозиума), Вильнюс, 1971.

A. L. Pumpianskis¹¹ pažymi, kad tokiais atvejais veiksmas, išreikštas aplinkybe, turinio požiūriu nemažiau reikšmingas, negu pagrindinio sakinio tarinio veiksmas. Tokie sakiniai paprastai verčiami į lietuvių kalbą sujungiamaisiais sakiniais arba dalyvinė konstrukcija verčiama atskiru sakiniu (*indicating* – o tai rodo arba *Tai rodo*; *confirming* – o tai patvirtina arba *Tai patvirtina*).

Moksliniams tekstams būdingos absoliučios dalyvinės konstrukcijos (be prielinksnio arba su prielinksniu *with*), kuriose dalyvis turi savą veiksmo subjektą. E. S. Blindus¹² nurodo, kad moksliniuose tekstuose šios konstrukcijos vartojamos tik postpozicijoje (po tarinio), nes tai padeda greičiau suvokti konstrukcijos reikšmę. Absoliučios konstrukcijos daug būdingesnės britaniškiems, negu amerikietiškiems moksliniams tekstams.

...the tetramine must coordinate as two pairs of nitrogen atoms, each pair forming part of a rigid planar aromatic system (I. Ch., XII, 2657). Measurements should not be attempted with gas bubbling through the solution, for the stirring causes high and erratic current¹³.

Šios konstrukcijos gali būti verčiamos į lietuvių kalbą išskirtinėmis padalyvinėmis grupėmis, taip pat turinčiomis antrinį predikatyvinį centrą, kuriame padalyvis yra tarinio ekvivalentas, o savaiminis naudininkas yra veiksnio ekvivalentas¹⁴ (*each pair forming* – kiekvienai porai sudarant; *with gas bubbling* – dujoms kylant burbuliukais).

Absoliučios dalyvinės konstrukcijos vertimas priklauso ir nuo I dalyvio rūšies formos. Jei konstrukcijoje pavartota dalyvio neveikiamosios rūšies forma, antriniame predikatyviniame centre veiksnio ekvivalentas nurodo dalyvio veiksmo objektą, todėl jis verčiamas daiktavardžio (arba įvardžio) galininko linksniu.

Phosphoryl chloride ... was added dropwise with stirring ..., the temperature being kept at 10 – 20° (J. Ch. S., P I, 2453) (palaikant 10–20° temperatūrą).

Nors mokslo ir technikos kalboje negalima išsiversti be padalyvinių konstrukcijų, reikia stengtis, kad jų nebūtų per daug, nes jos sunkina kalbą. Tai ypač liečia

---

¹¹ Žr. A. Л. Пумпянский, Введение в практику перевода научной и технической литературы на английский язык, М., 1965, p. 201.

¹² Žr. E. С. Блиндус, Эквиваленты придаточных предложений в английском научно-техническом тексте, – Вопросы информатики и перевода, Новосибирск, 1969, p. 41–45.

Žr. E. С. Блиндус, Эквиваленты придаточных предложений в американском научно-техническом тексте, *ten pat*, p. 49–56.

¹³ Pavyzdys paimtas iš A. Л. Пумпянский, *op. cit.*, p. 206.

¹⁴ J. Balkevičius, Dabartinės lietuvių kalbos sintaksė, Vilnius, 1963, p. 241–242.

konstrukcijas su padalyviu *esant* (*nesant*)¹⁵, kurias daugeliu atvejų siūloma keisti šalutiniais sakiniais. Šiame sakinyje anglų kalbos absoliučią dalyvinę konstrukciją atitinka lietuvių kalbos priežasties aplinkybės šalutinis sakinys.

All measurements were made on solid samples of the monocarbonyls, the compounds being insufficiently soluble in water for solution spectra to be taken (J. Ch. S. (A), III, 373).

Kai absoliuti dalyvinė konstrukcija yra mažiau susijusi su likusia sakinio dalimi, lietuvių kalboje ją atitinka sudėtinio sujungiamojo sakinio dalis arba savarankiškas sakinys.

A great many people were thus convinced that the observed connection could not be a matter of chance, J. H. Gladstone (1827–1902) even going so far as to invoke the support of Augustus de Morgan, the mathematician (Ch. in Br., 97).

...benzene added to bromine much faster than it dimerised, o-dibromobenzene being the only product obtained ...(J. Ch. S. (C), V, 749).

Straipsnyje panagrinėta tik dalis aplinkybinio anglų kalbos I dalyvio ir dalyvinių konstrukcijų vartojimo atveju, apsiribojant kai kurių dalyvinių grupių ir konstrukcijų ir jas atitinkančių lietuvių kalbos dalyvio, pusdalyvio ir padalyvio formų sugretinimu. Minėti atvejai rodo, kad I dalyvio vertimas į lietuvių kalbą pirmiausia priklauso nuo žodžių junginio pobūdžio ir nuo dalyvio veiksmo atlikėjo ryšio su pagrindinio, tariniu išreikšto, veiksmo atlikėju.

Santrumpos

1. J. Ch. S. (A) – Journal of the Chemical Society, Section A, Inorganic physical theoretical, London, 1969.
2. J. Ch. S. (C) – Journal of the Chemical Society, Section C, Organic, London, 1969.
3. J. Ch. S. PI – Journal of the Chemical Society, Perkin Transactions I, Great Britain, 1973.
4. Ch. in Br. – Chemistry in Britain, v. 5, № 3, London, 1969.
5. I. Ch. – Inorganic Chemistry, Published by the American Chemical Society, v. 12, № 11, 1973.
6. I. Ph. Ch. – Harry C. Jones, Introduction to Physical Chemistry, New York, 1910.

Vilniaus V. Kapsuko
universitetas
Anglų kalbos katedra

Įteikta
1974 m. rugsėjo mėn.

¹⁵ Žr. J. Šukys, *Dėl esant (nesant)*, – Mokslas ir gyvenimas, 1971, 11 nr., p. 56.

ON THE USE OF ENGLISH ADVERBIAL PARTICIPLE I AND ITS TRANSLATION INTO LITHUANIAN

Summary

According to the syntactical relations in the sentence participles as elements of word-group structure and as elements of sentence structure can be distinguished. Adverbial Participle I can be rendered into Lithuanian by different adverbial participial constructions, adverbial subordinate clauses and co-ordinate clauses. The choice of the means of translation is determined by the grammatical meaning and the lexical character of the participle and by the relation of its agent to the agent of the main action expressed by the finite verb form.